

VEDLEGG

Dette vedlegget til rapporten «Mariakirken i Oslo – bevaringstilstand» har to deler:

1. Grunnlag for fremtidig **anbud** for utførelse av murkonservering og istandsetting. Punkter til **diskusjon** omkring murkonservering og istandsetting.
2. **Kart, tegninger og foto.**

Denne informasjonen er samlet i et vedlegg da den ikke passer inn i rapportens forsøksvise tidsuavhengige (del 1) og nøkterne (del 2) form, eller består av materiale som ikke har fått en naturlig plass i rapporten (del 3).

VEDLEGG 1

Den foreliggende rapporten er ikke en tilstandsvurdering, og beskriver derfor ikke hvilke tiltak som må gjøres på ruinen. Hensikten er snarere å gjøre rede for hva som er opprinnelig murverk og hvilke arbeider som er blitt gjort på ruinen etter utgravningen. Nærstudien av Mariakirken har imidlertid gitt et godt utgangspunkt for å gi en overordnet beskrivelse av hva den fremtidige istandsettingen vil innebære. Til slutt er det føyd til noen konkrete forslag om hvordan arbeidet bør utføres.

Generelle betraktninger:

- Ruinen har form av kistemurer med vanger av bruddstein og tegl som kler en murkjerne. Under murlivet hviler det sokler over grunnmurer av rullestein stedvis med peler og

vannrette stokker. Alle delene er fredet etter lov om kulturminner. Det samme gjelder bevarte kulturlag i og utenfor ruinen. Der murkonservator behandler opprinnelig materiale på opprinnelig plass (markert i foreliggende rapport), skal kun helt nødvendige inngrep foretas for å sikre murens autenticitet. Dette gjelder original bygningsstein og mørtel så vel som pinningsstein. Der rapporten påpeker feilmuringer fra tidligere konserveringer, eller sterkt betviler materialets originalitet, kan murkonservator imidlertid endre murens karakter i samråd med vernemyndighet.

- Mørtel som har mistet sin bindekraft, eller er av en type som over tid skader ruinen, meisles ut. Fugene rengjøres og fylles med egnet mørtel (enten NHL eller KC). Minst ett parti – indre østvegg i nordre tverrskipsarm - har bevart original mørtel i fugene ut i murlivet og original puss på teglstein. Øvrig forekomst bør dokumenteres, også der den ligger bevart bak nyere spekking. Ruinen har mye pinningsstein i det gotiske murverket, og der rapporten påpeker opprinnelig plassering må pinningssteinen føres nøyaktig tilbake der den hører hjemme.

- Brorparten av ruinen fikk ny toppavdekking på 1990-tallet. De romanske delene (skipet som binder koret og vestfronten sammen) beholdt toppavdekkingen fra 1960-tallet som besto av betongkapper over utstikkende skiferheller. Det kan bli aktuelt å skifte ut den eldre løsningen, slik at ruinen får et helhetlig uttrykk (se kapittelet «Konserveringshistorie», som redegjør for de to typene). I så tilfelle vil fremgangsmåten fortone seg noenlunde slik: Kappe og skiferhelle fjernes varsomt, den oppmurte murkjernen fylles med pukk og mørtel over nåværende leca, og en kobberplate med fals over dette bærer en ujevn krone eller «illudert murkjerne» av småstein lagt i mørtel. De mange sprangene i den romanske delen av ruinen vil by på utfordringer i utføringen.

- Det kan bli aktuelt å legge toppavdekning over de i dag åpne murkronene i sakristiet og nordre tverrskipsarm.

- En del stein har falt ut av murverket og er samlet i Kulturhistorisk museums magasin i NSBs verkstedbygning like ved ruinen. Funnplassen er delvis dokumentert og steinene nummerert (se C. S. Engebretsens kart, tilgjengelig hos Riksantikvaren) slik at de kan føres tilbake på plass.

- Arbeidet vil foregå i vår- og sommermånedene i et rekreasjonsområde med tidvis stor tilstrømming av mennesker. Foruten vernetak og enkel inngjerding, kan det bli aktuelt å avgrense et større område for å sikre arbeidsro, særlig under eller i forbindelse med festivalarrangementer. Alternativt kan prosjektet legges opp til formidling fra murernes side.

PUNKTER TIL DISKUSJON

Fortrinnsvis vil de avsluttede konserveringsarbeidene ved Olavsklosteret i Oslo være en naturlig referanse for deler av fremgangsmåten i Mariakirken. Begge ruinene har teglmur over bruddsteinmur. Erfaringer med toppavdekkingsløsninger, liming av skadet stein osv. er redegjort for i Terje Berners *Ruinkonservering av Olavsklosteret, ruindagbok*, ordnet i bind for 2008, 2009 og 2010. En oppsummering av istandsettingen finnes i artikkelen *murarbeider og materialbruk* i heftet *Olavsklosteret – ruinkonservering 2007-2011*.

Ulike spørsmål knyttet til istandsettingen ble diskutert under en befaring av ruinen 28. mars 2012; «Referat fra befaring i middelalderparken, Gamlebyen, Oslo». (Tilstede var Morten Stige, Hulda B. Bernhardt, Harald Ibenholt og Petter Snekkestad). Bolken om Mariakirken gjengis her, med noen uvesentligheter utelatt:

- Forslag fra Morten om å **rekonstruere søndre kirkegårdsmur** i naturstein (nordre ble ikke diskutert i denne omgang). Det blir en dyr affære og Riksantikvaren må godkjenne tiltaket; betydelig endring av kulturminnets uttrykk. Samtykke om at dette kan være en tjenlig løsning, da steinene i

dag ligger uten beskyttelse og delvis fungerer som grue i vestre ende. Må ta høyde/legge til rette for at muren blir brukt som sitteplasser, noe som kan avlaste slitasjen på Mariakirken. Forslag om å markere kirkegårdsmurens sørvestre hjørne og noe av flukten nordover; enten den eldre tilhørende romansk tid (går tett inntil vestfronten) eller den fra utvidelsen av kirkegården i forbindelse med reisingen av vestpartiet ca 1300.

- **Dekke synlige og utsatte sokler med jord?** Tok utgangspunkt i de kraftige soklene i ytre sørtårn i vestfronten. Problem at sokkelnivå springer og at ikke alle deler av vestfronten har behov for tildekking da de ligger delvis under bakken.
- **Torv på murkroner?** Må sees i sammenheng med hva som velges på terreng. Torv kan løse noen problemer, som vanskelige overganger og utsatte detaljer i murkroner. Samtidig skapes det nye utfordringer først og fremst knyttet til slitasje, tilsyn og drift.
- **Gress eller grus på terreng.** Situasjonen er annerledes sammenlignet med Olavsklosteret, der grus ble foretrukket. Her: færre skyggepartier og gresset hindrer skarp markering mellom park og ruin. Gress er ønskelig så langt.
- **Generelt** er de partiene med mange kanter, sprang, arkitektoniske detaljer spesielt utsatt. De rives løs og åpne partier blir herpet. Det må bestrebes å finne løsninger som sikrer slike partier, gjøre dem «kompakte», uten at de mures inn og skjules helt.
- **Fjerning av Christies skiferhelle-og-betongkappe-krone i romansk skip?** Ønskelig for å få et helhetlig uttrykk, men betenkelig da dette partiet klarer seg like godt eller bedre enn de partier

som fikk ny toppavdekking på 1990-tallet. Mange sprang kan by på problemer med tanke på ny løsning (jmf. kanter i murverket spesielt utsatt for herping), med mindre bruddstein med autentisk karakter kan oppdrives og tilføres murverket for å få rette flater. Ligger det fortsatt middelalderbruddstein fra kongsgårdsutgravningen (1960-tallet) i Saxegården eller andre steder i Gamlebyen som kan anvendes?

- **Mørtelen (KC 35/65) i 1990-toppavdekkingen** (illuderer murkronen) viser seg å være porøs, skaller stedvis lett av og kalkutfelling renner nedover muren. Uten regelmessig tilsyn og fjerning danner utfellingen harde og skjemmende lag som dekker murlivet. Nytt bindemiddel (mer sement?) bør vurderes.
- **Nødtiltak i sakristiet og nordre tverrskipsarm.** Tilstanden her, særlig omkring trappen, er påfallende horribel. Fotstykke av kleber i søylen står uten beskyttelse og kan forsvinne, hjørne sør for trappen er herpet og stein i sittepallene revet løs. Forslag om strakstiltak av kommunen før *grillinnmarsjen*. Generell opprydding og ønskelig å «kasse inn» det omtalte hjørnet mellom nordre tverrskipsarm og høykoret med en midlertidig trekasse eller lignende. Det må gis en form for beskyttelse som hindrer tilgang hit.

Jeg vil kommentere et par av spørsmålene reist ved befaringen, basert på observasjoner som er gjort under arbeidet med foreliggende rapport.

Et springende punkt er den lette tilgangen til stein som ikke er trygt forvart i murliv, men har 2 eller flere sider eksponert. Erfaringen med

Mariakirken tilsier at slike partier, stein så vel som mørtel, før eller senere blir herpet. Eksempler er «baksiden» av trappen i nordtårnet, partiet omkring trappen i nordre tverrskipsarm. Av mer generell karakter er pallene i koret og stedvis soklene, særlig de i søndre del av vestfronten, utsatt for voldsomheter. De har ingen form for overdekning og kan med litt strev bikkes ut. Fordi pallene og soklene er opprinnelige deler fra middelalderen, til forskjell fra brorparten av teglmurverket, er det ille at stein herfra flere steder er revet løs. Det samme gjelder der original murkjerne står åpen i murbrudd og delvis fremme bak murkapper som illuderer åpen murkjerne (ikke 1990-toppavdekning.)

Derfor:

En hovedgjerning i konserveringsarbeidet bør bestå i å sikre alle deler av muren som er mest sårbare for herping. Allerede synlige skader, bygging av leilighetskompleks på Sørenga og i Bjørvika, samt byens ikke ubeskjedne befolkningsøkning taler for at ruinen vil oppleve mer aktivitet i tiden som kommer. Store deler av sommeren 2011 bodde det folk inne i nordre tverrskip.

I tråd med problemene skissert ovenfor kan det fremmes to forslag av den mer vågale sorten. Med andre ord forslag som tar utgangspunkt i et muligens overdrevent «trusselbilde» og som vil gå på bekostning av ruinens lesbarhet (første

forslaget) eller formidling av utgravingstilstanden (andre forslaget). De kan like fullt være aktuelle

- **Nivåheving.** Å dekke over ruinen med jord er et godt vern, men også en fallitterklæring med tanke på tilgjengelighet og formidling. Det må i så fall gjøres lokalt, da en generell nivåheving ikke gir mening i Mariakirken. For soklenes del kan man se for seg tildekking i vestfronten (med mulig nivåheving rundt som mykner fallet ned mot vannspeilet, vil for øvrig også beskytte fundamentene i pilar 1 og 4), eller omkring tverrskipets ytre sørmur. Man kan også tenke seg nivåheving inne i skipet, noe som vil sikre både sokler og de nederste (oftest opprinnelige, men utsatte) romanske skiftene, samt de skadde vulstene på lisenene. Nivået kan imidlertid ikke overgå overkant av romansk vestvegg, dørterskel i søndre portal eller korskilleveggen. Fluktmarkeringer på nåværende bakkeplan må også legges nytt.

Hva angår de fremtredende pallene i koret, så berører spørsmålet om nivåheving noen relevante arkeologiske problemstillinger. Det er ikke gitt at dagens nivå gjengir den opprinnelige situasjonen. Gulvlaget kan i varierende grad ha dekket pallene (som da heller må tolkes som en type grunnmur), kanskje helt opp til klebersteinsbasene eller *fotstykkene*. Hjørnepilarene i tverrskipet ligger noe lavere enn de i korsmidten, og det er mulig å se for seg ulike nivå i de 4 rommene koret består av.¹ Uansett må gulvet i korsmidten ha dekket restene av det romanske koret, og ut fra det kan man trekke ut to observasjoner. Samsvarer tverrskipenes

gulv med dagens nivå, må det ha vært en avtrapping ned på begge sider fra korsmidten. Likeledes må nivået i høykoret ha forholdt seg til det i korsmidten, men her er det vanskelig å se for seg en forsenking, men snarere en forhøyning, som kirkens viktigste rom og østre avslutning. Det betyr at nivået i høykorets antakelig har ligget høyere enn i dag, muligens i overkant med pallene /fremspringende bruddsteinsmur. På samme vis kan nivået i tverrskipet ha vært betraktelig høyere. Det som imidlertid skurrer ved en slik tolkning (nivåheving i tverrskip og høykor) er at de profilerte fotstykkene av kleber ikke lenger er synlige, samt at soklene jo ligger merkelig lavt og gjemt. En mellomposisjon kan inntas ved å fremheve en sakte heving av gulvnivået i takt med nye begravelser og lignende. Dette har beviselig funnet sted omkring tverrskipets sørportal, der nå fjernede gulvfliser angir nivå som delvis dekker fotstykket like nord for portalen (se foto under, eller «Indre vestvegg, Søndre tverrskiparm»).

¹ Horgen 1995, s. 29-32. Det understrekes at det er lite i det stratigrafiske materialet til Håkon Christie som klart peker mot bestemte nivåer, delvis på grunn av den lite varsomme utgravningen i 1868. At nivåene har endret seg opp gjennom årene, forvansker naturligvis det hele.

Derfor:

En nivåheving i korpartiet – helhetlig eller lokalt, uten å dekke over det romanske koret og inneforstått med at apsis- og rettavsluttet markering i gresset også heves – vil ikke nødvendigvis gi ruinen et feilaktig historisk uttrykk. Fotstykkene av kleberstein vil sikres betraktelig bedre, sokler blir tildekket og pallene vil delvis beskyttes av jord. Da oversiden av pallene, som er opprinnelige, er svært utsatt for herping, er det et springende punkt hvorvidt man er villige til å dekke over selv disse steinene.

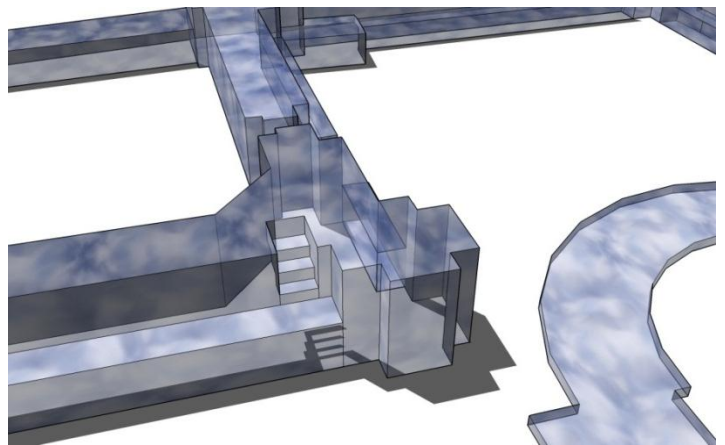
- **Gjenskaping.** Dette vil gjelde korsmidtens nordøstre hjørne med høykorets tilstøtende hjørnepilar (tilstanden er slett), østvangen i høykorets portal (teglskallet mangler støtfuge og krager ut) og bruddsteinmur over åpne murkjernekapler (original stein og mørtel blottes).

[et avgjørende premiss her er at spørsmålet om originalt/ikke-originalt bør være mindre styrende; disse delene skjemmer uansett ruinen i skadet tilstand]

Den siste varianten, med andre ord å mure opp bruddsteinskall for å beskytte murkjernen er mest vågal og vil gi minst i et kost/nytte-perspektiv. Riktig naturstein, delvis kvader, er dyr og vanskelig å få tak på. Dessuten speiler de konserverte murkjernene hvordan situasjonen var ved utgravingen; de partiene som manglet skallmur fikk heller ikke ny. Ett sted, den åpne murkjernen i østre halvdel av ytre nordvegg i nordtårnet, er imidlertid tilstanden slik at ny skallmur kan synes aktuell. Her ligger det mye original mørtel blottet, og muren er utsatt for herping og utrasing. En ny skallmur vil spare murkjernekapler for fremtidig

stress, samt verne originale deler bedre. En solid bruddsteinmur tåler mye.

Likevel er denne løsningen for drastisk, både med tanke på merarbeidet (murkjernen ligger dypt inntrukket fra murlivet) og faren for å gi muren et ikke-autentisk uttrykk. Trolig er det bedre å gi partiet like øst for dagens murlivsstans en ny kappe eller «vertikalt offerskift» slik at den blottede mørtelen får beskyttelse. I murkjernen omkring, samt andre plasser med konserverte murkjerner (ytre

sørvegg i høykor og tverrskip, ytre nordvegg i skipet og ytre østvegg i nordtårnet) bør tilføyning til murkjernekapler vurderes hvis stein faller ut og mørtel ligger i dagen. Noe som er tilfelle eksempelvis i skipets ytre nordmur. «Murkjernesnittene» i nord- og sørtårnet, samt i utrevet nordportal i skipet ser ut til å klare seg bra etter forholdene, den sistnevnte på grunn av lav høyde og god overdekning. Murbruddet i høykorets nordvegg omtales under. Det bør uansett observeres før og under konserveringsarbeidet om steinene her sitter godt nok.

Gjenskaping av korsmidtens nordøstre hjørne og høykorets nordvestre hjørne (begge er utrevet og kan i bildet under sees gjenskapt i *gjennomsiktig* mur, merk uten søyler) vil muligens bøte på

den harde medfarten som er blitt partiet til del. Under befaringen 28. mars 2011 ble det uttrykt behov for nødkonservering, eller *innkassing* her, noe som ble foretatt i mai 2011. Høykorets fotstykke i nordvestre hjørnelisene står nesten uten heft og muren omkring er sterkt skadet fordi den har et kantete og uoversiktlig preg i murliv og overdekning som inviterer til hærverk.

En gjenskaping av et slikt parti vil ikke være i strid med tidligere istandsetningspraksis, da portalen i nordre tverrskip ble gjenskapt i ruinhøyde av Håkon Christie på 1960-tallet. Lik portalen er det liten tvil om hvordan hjørnene opprinnelig var utformet. En gjenskaping vil også bidra til en bedre forståelse av ruinene og erfaringen fra de andre hjørnelisene i korpartiet tilsier at denne utformingen vil stå godt.

Likeledes kan en gjenskaping av østre vange i høykorets nordportal sikre at det grove murbruddet her ikke ligger åpent. Utformingen vil være klar da vestre vange i portalen er bevart. Uansett ligger teglskallet åpent og vil før eller siden herpes.

ANDRE FORSLAG

Erstatte KC 35/65 i toppavdekkingen fra 1990-tall?

Toppavdekkingen i vestpartiet og korpartiet har en krone av naturstein og KC-mørtel som illuderer murkjerne. Løsningen har to problemer; for det første er «fugene» svært brede og mørtelen smuldrer, særlig i randen. For det andre forekommer stedvis kraftig kalkutfelling som renner ned langs murlivet og skjemmer ruinene. En løsning kan være å fjerne KC-mørtelen der den ikke fungerer og erstatte den med en mer sementholdig mørtel (eksempelvis KC 20/80). Fordi mørtelen ikke

anvendes på originalt materiale, er det mindre viktig om den *puster* eller ikke. Dessuten kan det være ønskelig at fugene skaller av i stedet for at de smuldrer opp og videre smøres ut over murverket.

KVADRE. Fungerer Christies/Gaarder og Gaarders betongkopier praktisk og estetisk? Flere kopier i egnet materiale?

Det er en rekke betongkopier av forsvunne kvadere eller kvaderlignende steiner. De fleste forekommer i vestpartiet, der pilar 1 og 4 er godt representert. Å beholde de vil være arbeidsbesparende og man slipper kostnaden ved å skaffe ny og vanskelig tilgjengelig kvaderstein. Dessuten markerer de tydelig ikke-originalitet og står godt.

I tilfellet sørportalen i skipet og høykorets nordportal er tilføyelse av kvader i døranslaget nødvendig. Med mindre man kan skaffe riktig type stein risikerer man å gi døranslaget et lite autentisk uttrykk. En kopi i betong eller annet materiale over orthocerkalkkvadere i sørportalen (med slisse for dørbeslag, se foto under) vil gi relevant beskyttelse, da den i dag står alene. Likeledes vil kopier i høykorets portal (nordvungen) - der kobbermembranen svever i luften etter at øverste ledd i døranslaget forsvant - være helt nødvendig.

I tverrskipets ytre nordvegg har det forsvunnet (ligner planlagt tyveri) flere store blokker av orthocerkalk i øverste skift. Beskyttelse av eksponert mur fordrer erstatninger, men her vil en rekke med eksempelvis betongkopier gi et annerledes uttrykk enn på plasser der de flettes inn sammen men original stein.

Merk at det vil være behov for en eller flere kvaderkopier i pilar 1 (se under). For å holde på det estetiske uttrykket fra 1960-tallet vil betong være et aktuelt materiale her og for så vidt andre steder på ruinen.

Forsterking av «slanke» murpartier.

Spesielt to partier har fått hard medfart; trappen i nordtårnet (inn mot vestfronten) og de to frittstående skallmurene som markerer hjørnet mellom sørtårnet og skipet. Problemet for disse er at de ikke er del av et mer solid murverk og således mangler heft i flere av sidene. De er lette å rive ut.

Teglmuringen over og inntil trappen har vist seg å være for utsatt og forsvunne stein bør ikke uten videre mures opp igjen, da selve løsningen fremstår som uheldig. Ut fra noen få opprinnelige teglsteiner har man forståelig nok murt opp konserveringsskift, stedvis kun 1 stein brede. I den fremtidige konserveringen bør partiet «bak» (se bildet over) trappen, samt muligens nordsiden og vangesidene, få påmurt skift i bredden som gjør hele partiet mer kompakt. Dette vil gå ut over lesbarheten.

De sekundære skallmurene i hjørnet mellom sørtårnet og romansk skip bør enten forsterkes i bakkant eller rives.

Toppavdekking for tverrskipets og sakristiets nordmur.

Tverrskipets nordre bruddsteinmur ligger helt blottet og bør få offerskift med toppavdekking. Som rapporten viser er det aller meste her originalt. Partiet bør prioriteres.

Også sakristiet har to vegger uten overdekning. Østmuren er beskyttet av offerskift, mens nordveggen delvis ligger eksponert. Det bør vurderes om nordveggen – og eventuelt sørveggen, for å gi et helhetlig uttrykk – skal få toppavdekking.

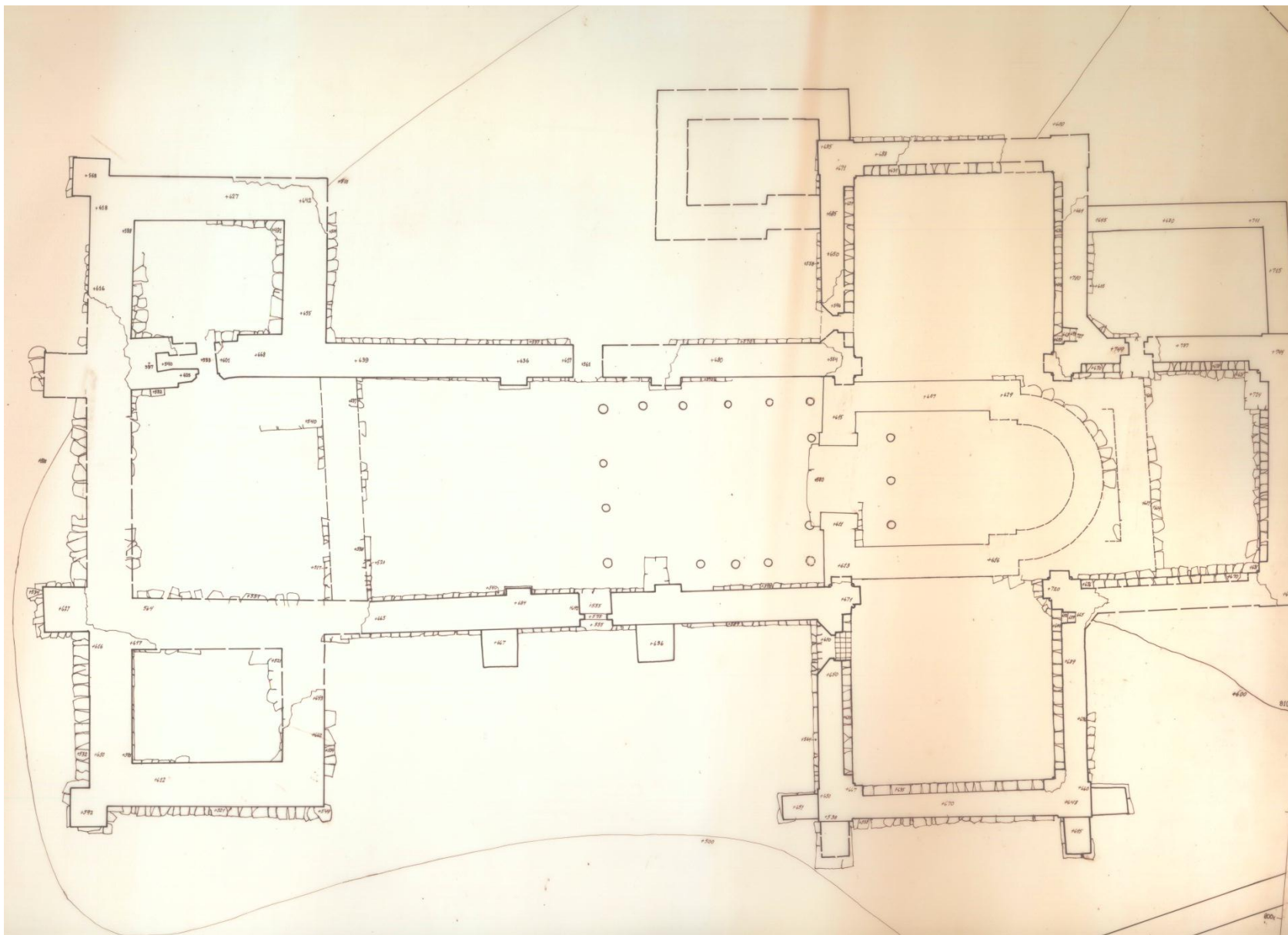
VEDLEGG 2

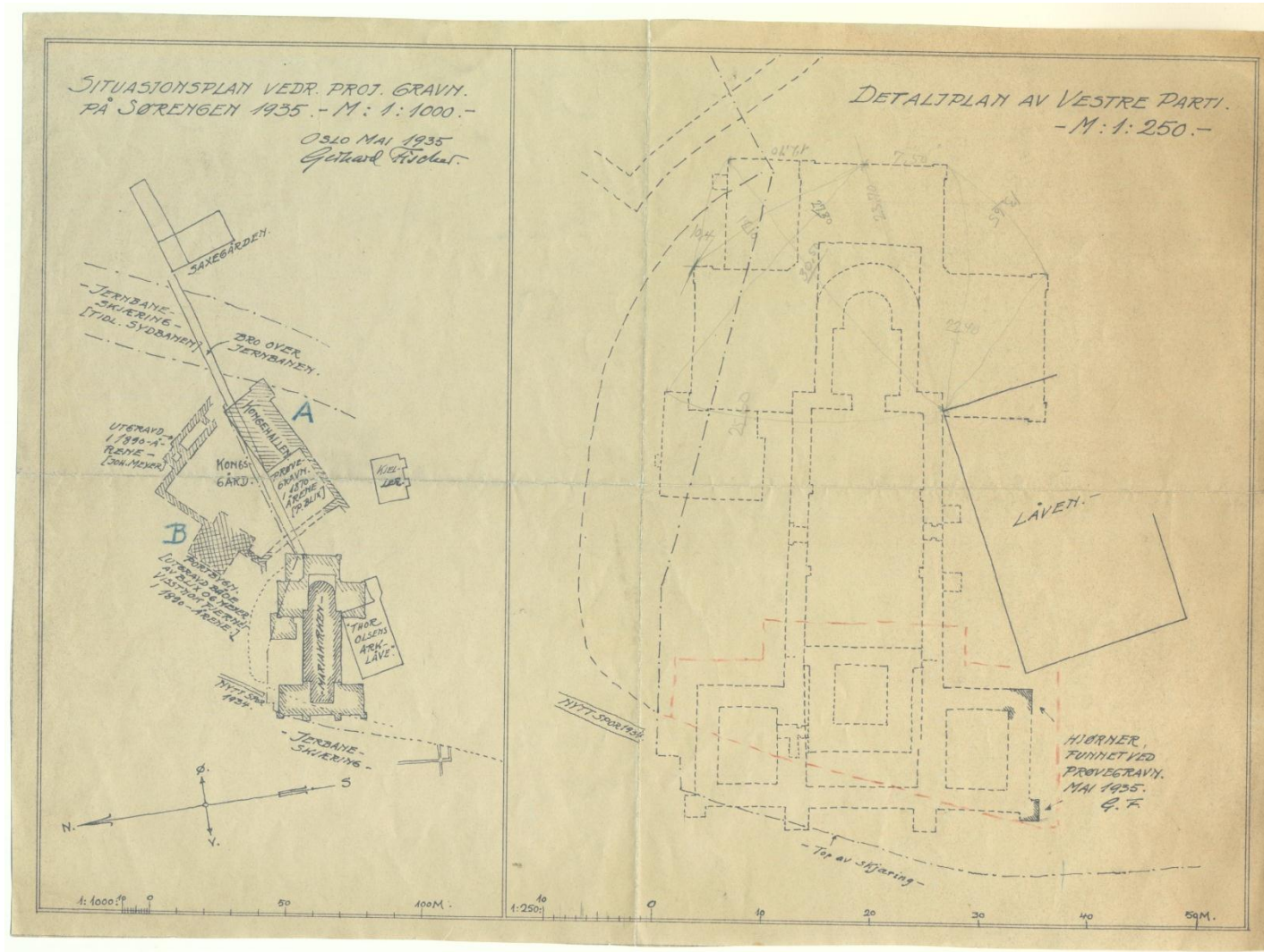
Vedlegg 2.1 - Thor Olsens arklåve. Låven ble reist i første halvdel av 1800-tallet. Dens nordøstre hjørne lå delvis over de tildekkede ruinene av Mariakirkens søndre tverrskip. På bildet til venstre (tatt mot øst) ser vi arklåven i forgrunnen med det tildekkede ruinområdet like mot nord. Saxegaarden skimtes i bakgrunnen. I utsiktsbildet mot vest over Sørenga ligger arklåven helt inntil høyre kant. Den tildekkede ruinen ligger skjult bak bygningen. Foto til venstre: ukjent, 1902. Byhistorisk samling, Oslo museum. Foto til høyre: Ragnvald Væring, 1909. Byhistorisk samling, Oslo museum.

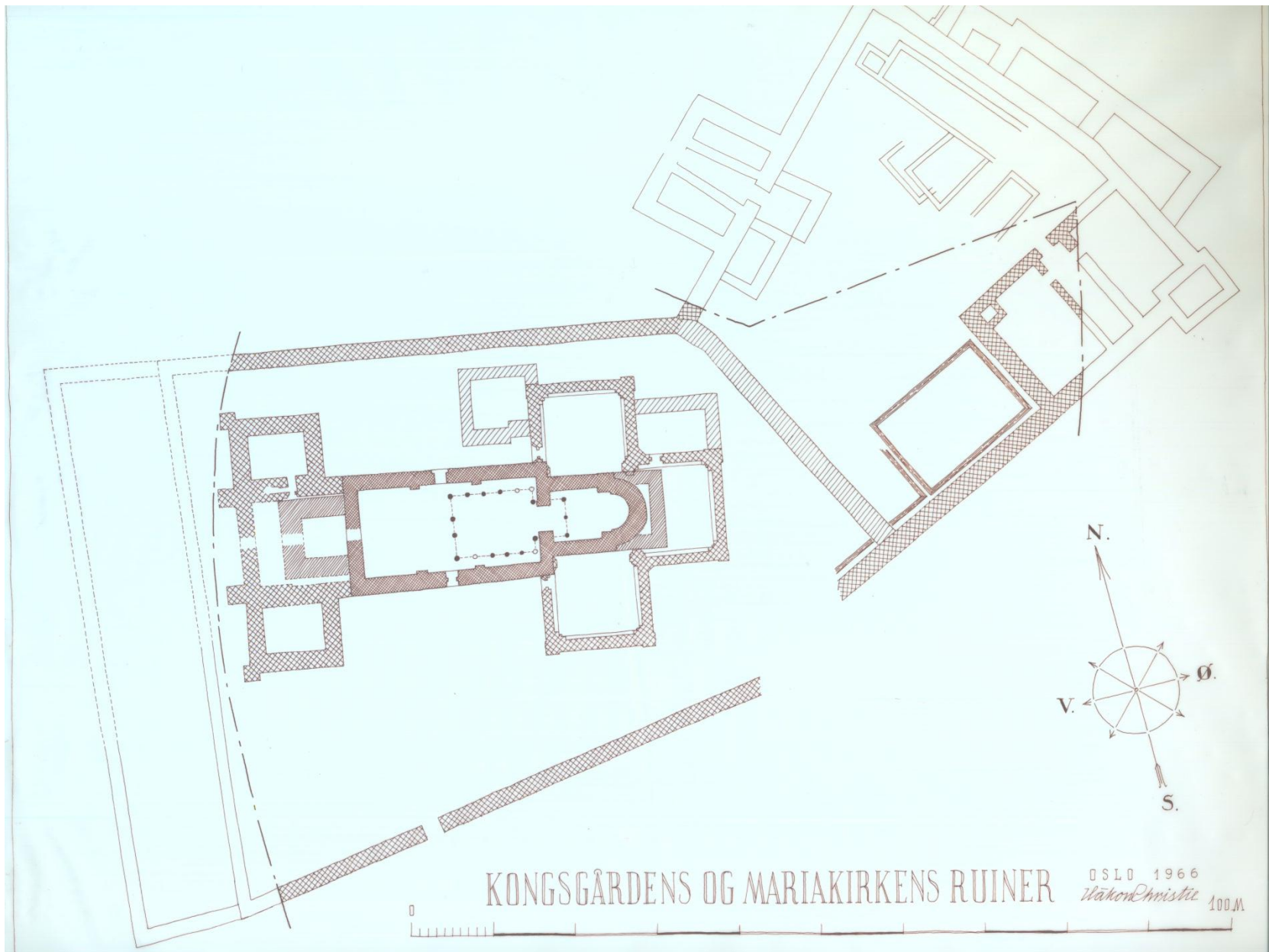
Vedlegg 2.2 - Oslos havnefront omkring år 1200 (øverst, merk at det romanske vesttårnet er tolket som under bygging) og omkring 1300 (nederst, teglkirken står ferdig). Fra Keller og Schia 1994, s. 12-13.

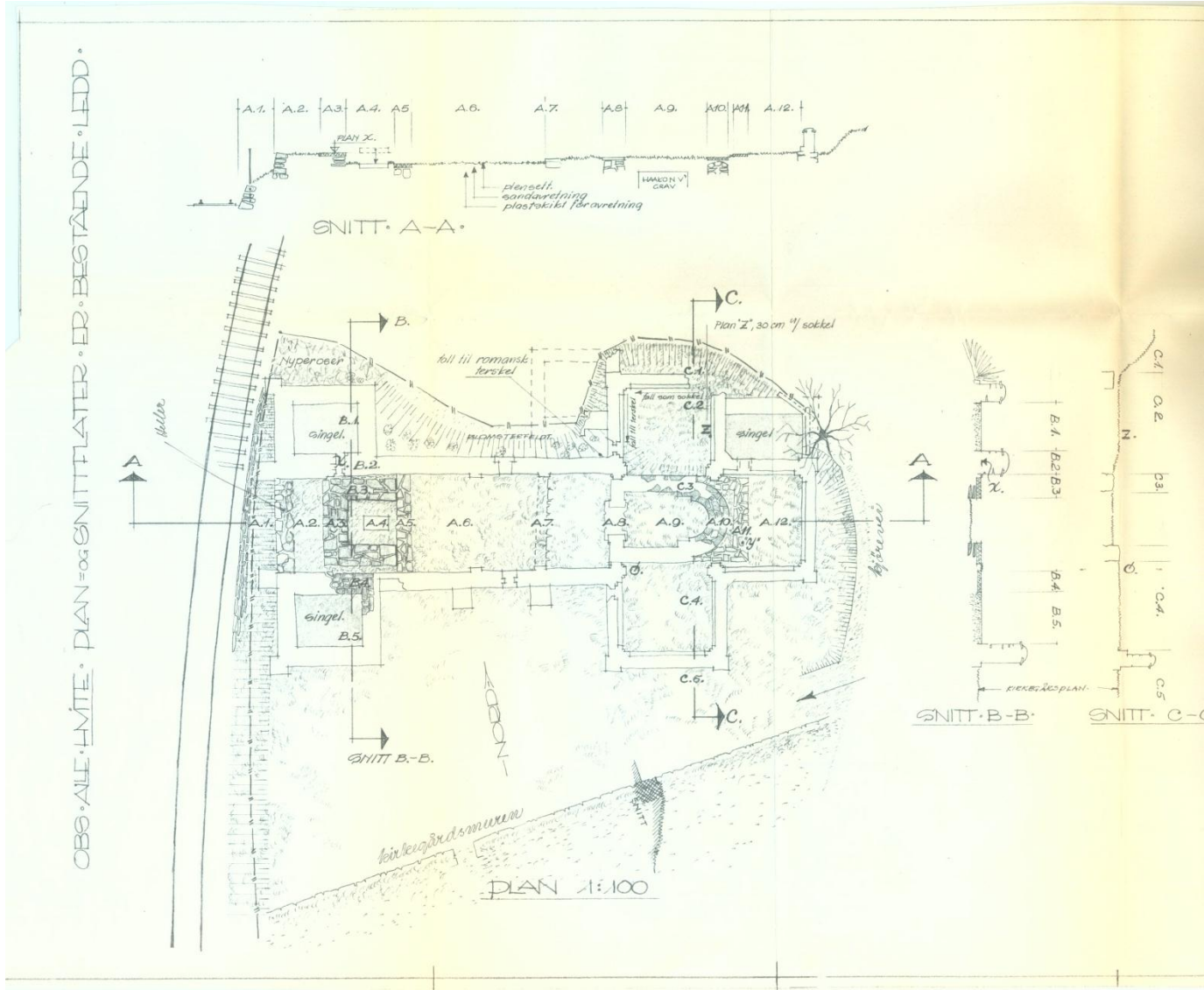
Vedlegg 2.3 - Plantegning, bevarte rester av Mariakirken i Oslo med høydekoter. Tegning: Håkon Christie, 1963. I mappen *At. Maria K.* (tegningskopier), nærarkivet, Riksantikvarens arkiv.

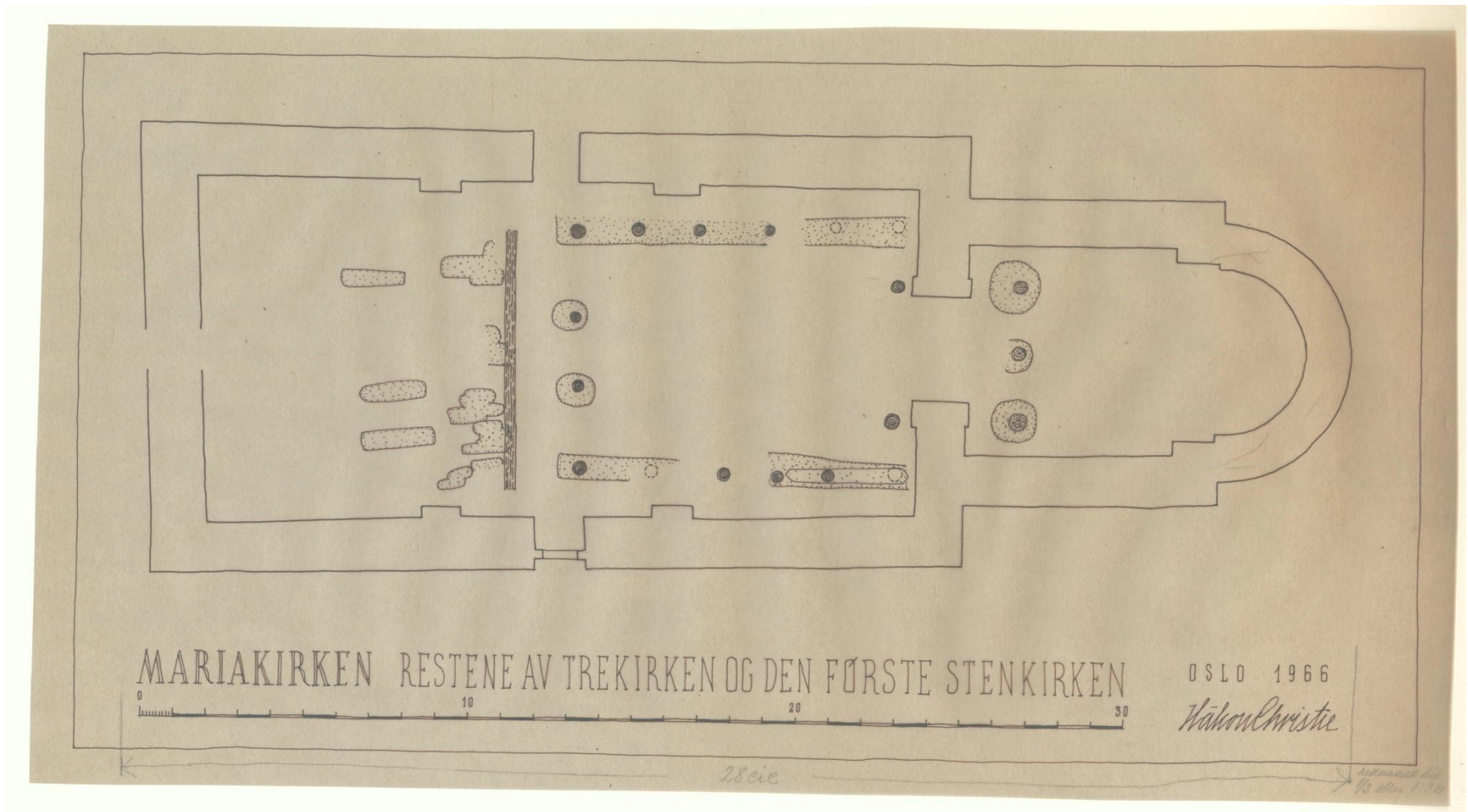

Vedlegg 2.5 - Plan av Mariakirken, samt deler av kirkegårdsmur og Kongsgårdens ruiner som ikke ble fjernet av NSB. Tegning: Håkon Christie, 1966. I mappen *Ar. Maria K.* (tegningskopier), nærarkivet, Riksantikvarens arkiv.

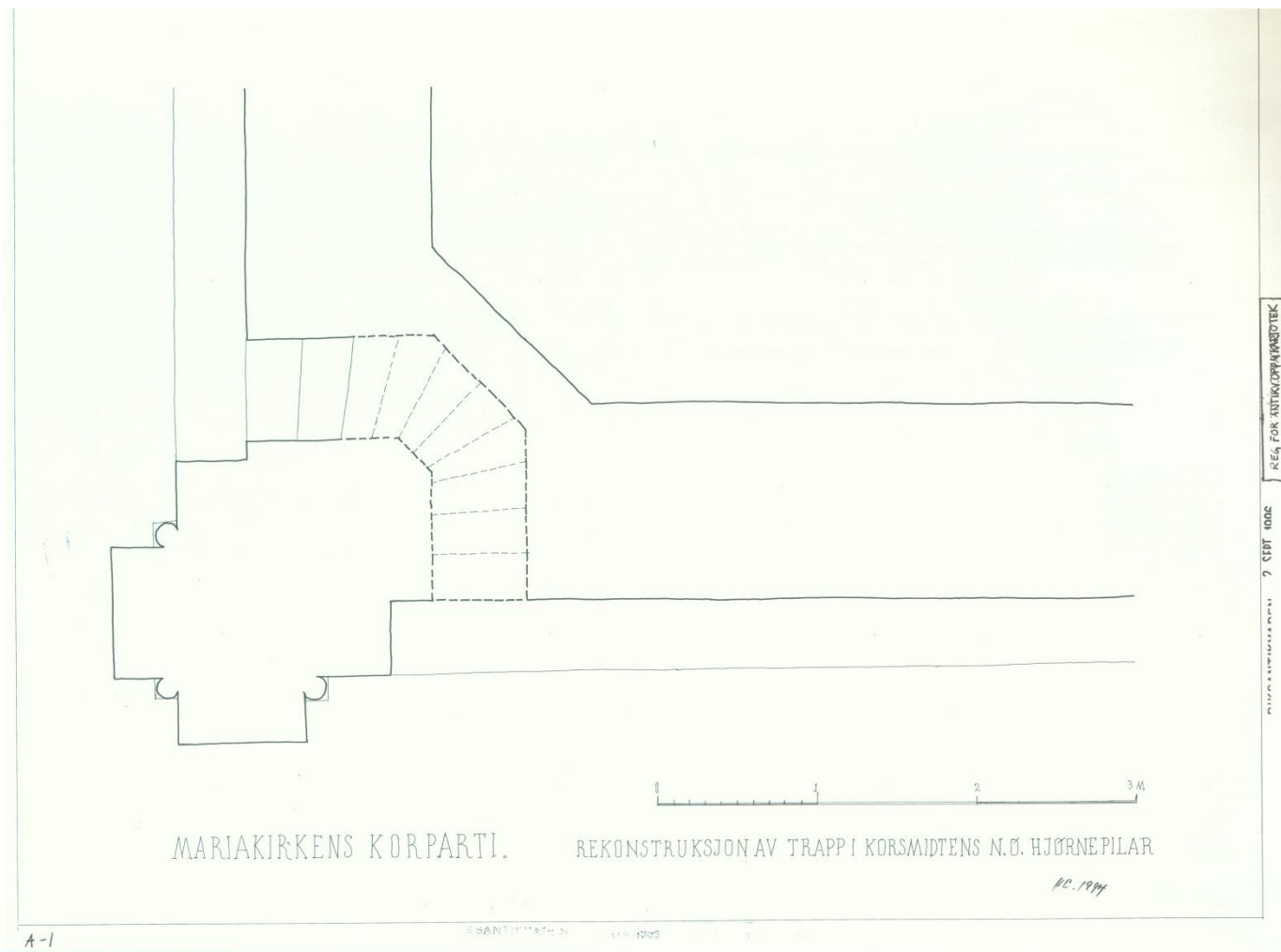
Vedlegg 2.6 - Plan for parklegging av ruinområdet. Tegning: Thorleif Sellæg, 1966. I mappen A1. Maria K. (tegningskopier), nærarkivet, Riksantikvarens arkiv.

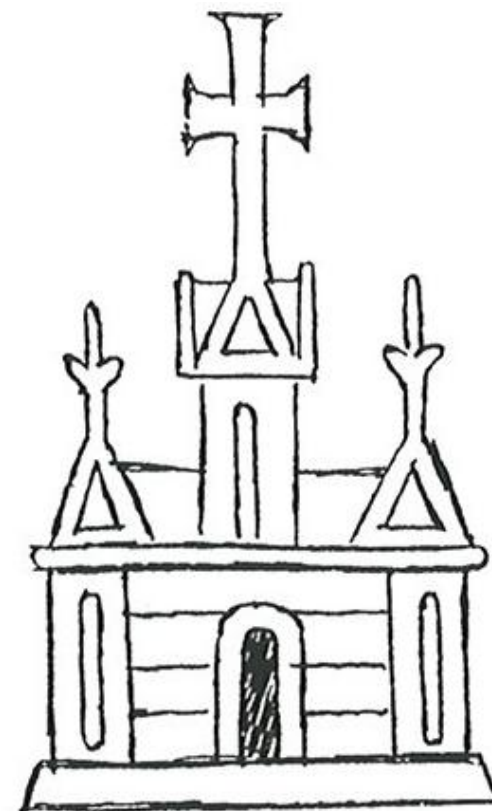
- A. 1. Tørrmur etter nærmere avvisning - fra nordre hjørne og så laust syd som nødvendig for avstanden til baneløpene og for plassert strøring mulig. På muren reises nytt gjerdet - og fra muretopp plassertes opp mot runene og tørrmur i A.6.
 - A. 2. Markeringsmarmor legges etter avvisning, topp lik plan "X". Det plassertes i samnt plan frem til A.3.
 - A. 3. Markeringsheller i plan med B.3. - i plan "X", formursforståelse mot A.4.
 - A. 4. Grøntplate senkes ned i plenselinje A.5, omringet av de høyderliggende A.3 og B.3.
 - A. 5. Markeringsheller i plan med turstedsplassokkel (romansk pukklinje).
 - A. 6. Plensett i terrenget festet på fagringene og nivå A.5.
 - A. 7. Tørrmur fjernes, bakkenforlegges, grunn av sten utlandsettes og fungerer som midtstille. Fra trinnet plensettes opp til plan A.8.
 - A. 8. Ferdigbevart kortsjkel
 - A. 9. Eksisterende sandfylling avrettes og plensettes nivå A.8.
 - A. 10. Den konserverte mur ligger stykkevis for lavt. Jordmassen i A.9 trekkes inn over muren som markeres med heller i plan A.8 og A.9.
 - A. 11. Murresten fylles til med jord og markeringsheller i plan "y" (eksisterende sten) legges. Mellom A.11 og A.10 plensettes.
 - A. 12. Fra plan A.11 til sokkel omsluttende vegger plensettes.
 - B. 1. Sandfylling avrettes plass "X" eller ferdiglinje
 - B. 2. Konserverte murtepper tilplantes til hoveddøra.
 - B. 3. Markeringsheller i plan "X".
 - B. 4. Markeringsheller
 - B. 5. Sandsettes i plan "X" eller bestelinje
 - C. 1. Støtting avrettes og plensettes med fall til o.s.
 - C. 2. Plensettes i plan 30 cm under reness. i vegg "Z", og med fall slik på sine sider. Strøring ned til det gml. koret plan A.11.
 - C. 3. Som A.10.
 - C. 4. Plensettes i plan "d."
 - C. 5. Kirkensjødrammen plensettes - mye utjevning må foretas, kun oppfylling. Ferdig plan lik utendig muretsokkel og ikke kirkensjødrammen
- DADMESSIG
OPPARBEIDELSE AV
FORELØPIG RUINOMR.
- MARIAKIRKEN BL: 3.
- MAK 1-100 E: 71-5.
DAT 24-9-66
BYANTIKVAREN I OSLO
SELLÆG
- 035

Vedlegg 2.7 - Plantegning av den romanske steinkirken med rester av trekirken. Tegning: Håkon Christie, 1966. I mappen *Az. Maria K.* (tegningskopier), nærarkivet, Riksantikvarens arkiv.

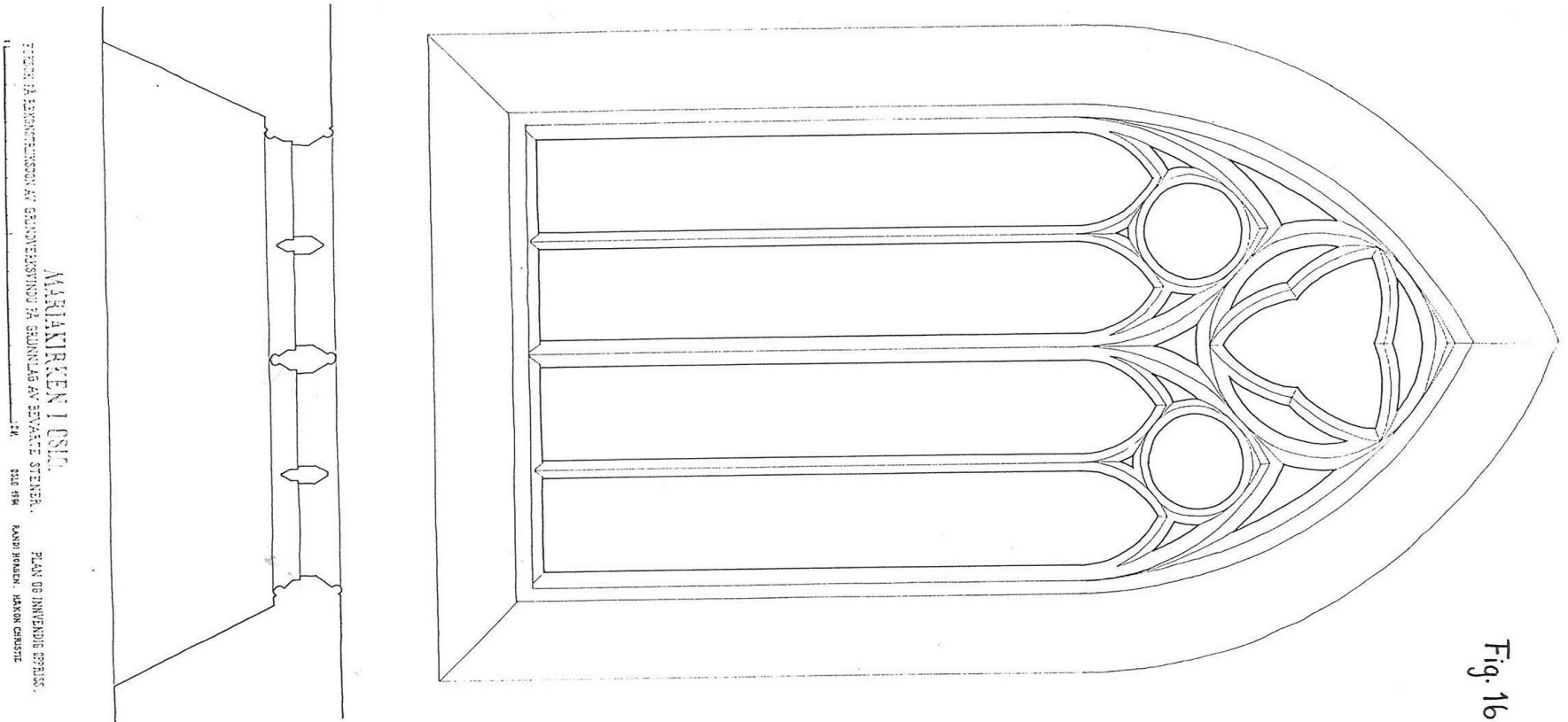

Vedlegg 2.8 - Rekonstruksjon av trapp. Tegning: Håkon Christie, 1994. I mappen A1. Maria K. (tegningskopier), nærarkivet, Riksantikvarens arkiv.

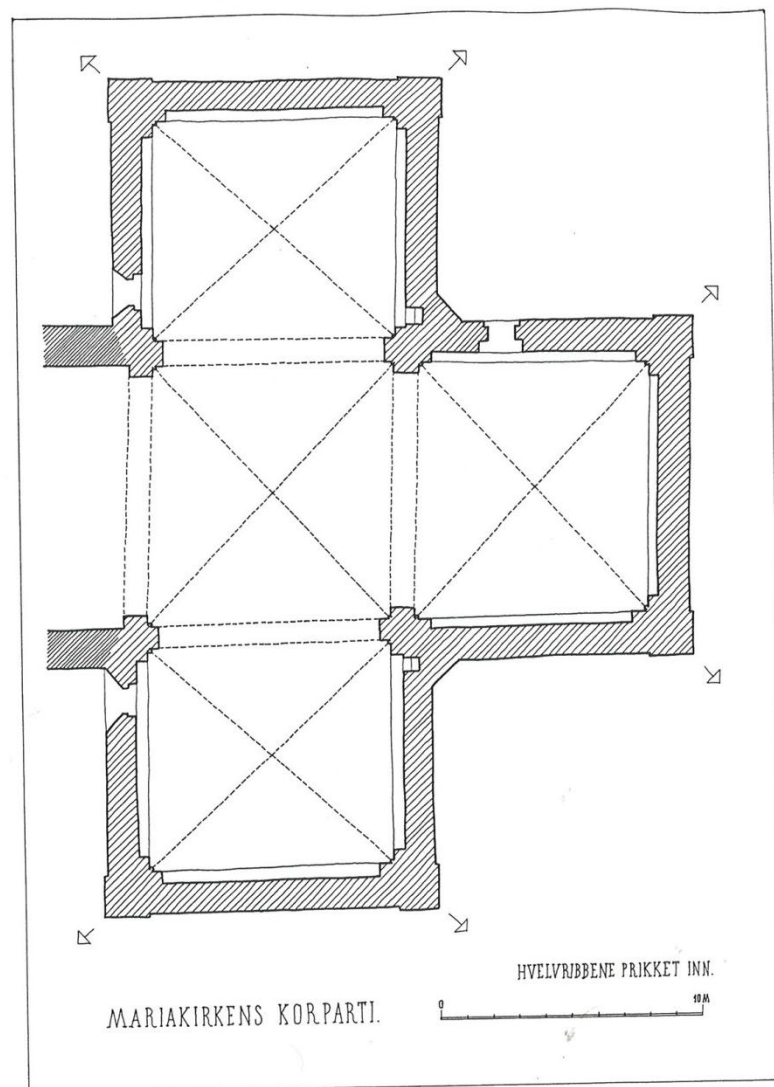

Vedlegg 2.9 - Mariakirkens kapitelsegl til venstre, detalj av «Trøtteberg» til høyre. Hentet fra Horgen 1995, figur 19a, 19b.

Vedlegg 2.10 - Rekonstruksjon av Mariakirkens «store grindverksvindu», muligens plassert i teglkirkens vestfront. Tegning: Randi Horgen og Håkon Christie, 1994. Hentet fra Horgen, 1995, figur 16a.

MARIKIRKEN I OSLO.
PLAN OG INNVENDIG OPTEGNING.
REKONSTRUKSJON AV GRINDVERKSVIKINGEN PÅ GULLMÅS AV BEVARTET STENER.
1994. RANDI HORGAN, HÅKON CHRISTIE.

Vedlegg 2.11 - Korpartiets hvelvsystem og statikk. Tegning: Håkon Christie, ukjent årstall (basert på dagbokskisse, 1963). Hentet fra Horgen 1995, figur 17.

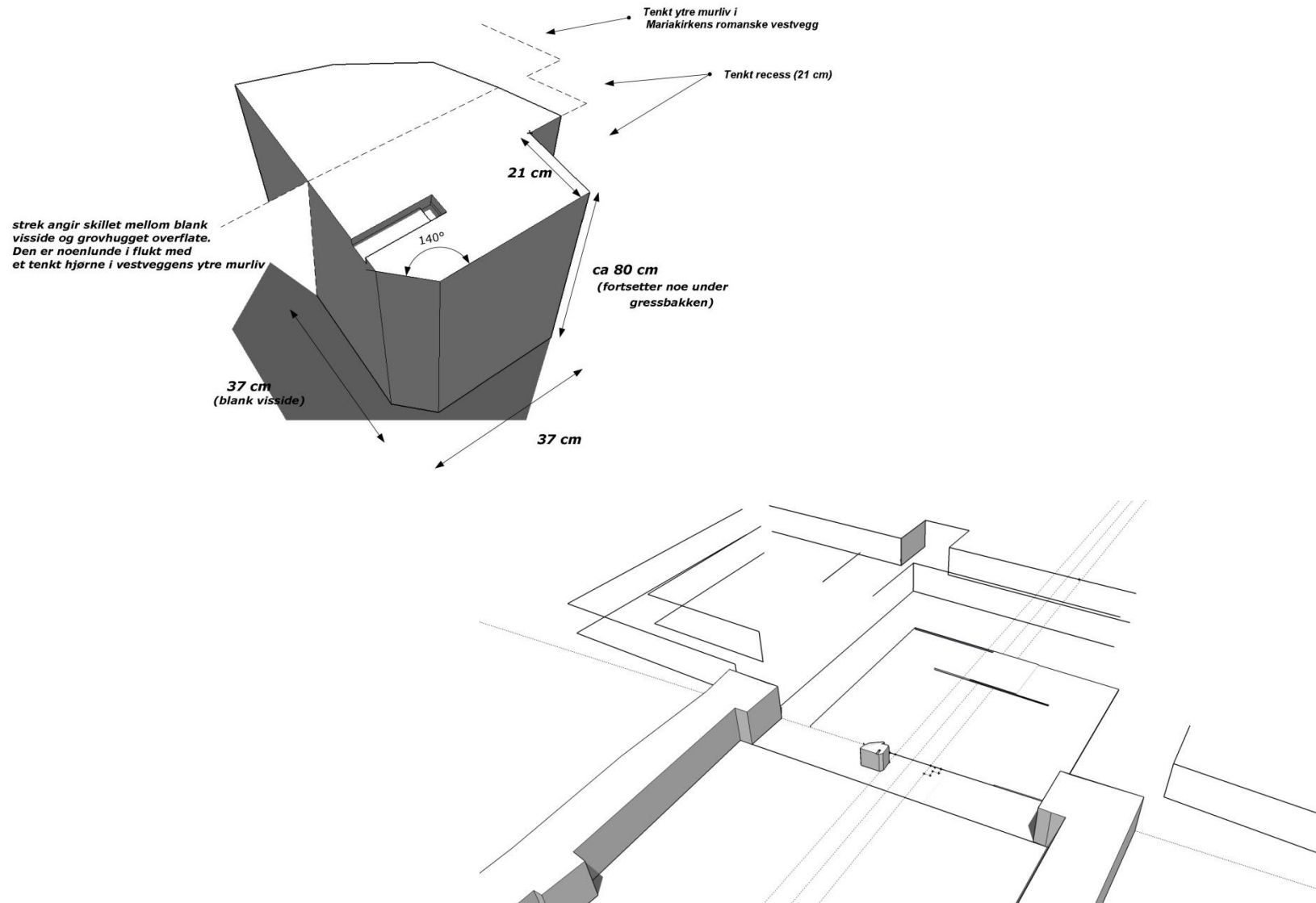
Vedlegg 2.12 - Finhugget orthocerkalkstein i pall i høykorets indre nordvegg. Steinen har en hugget, sirkulær nedsynkning. Har trolig tilhørt den romanske steinkirken enten som forkastet emne eller vært endestykke for søyle til portal, vindu eller mindre sannsynlig blindbuefrise. Foto: Petter Snekkestad, 2012.

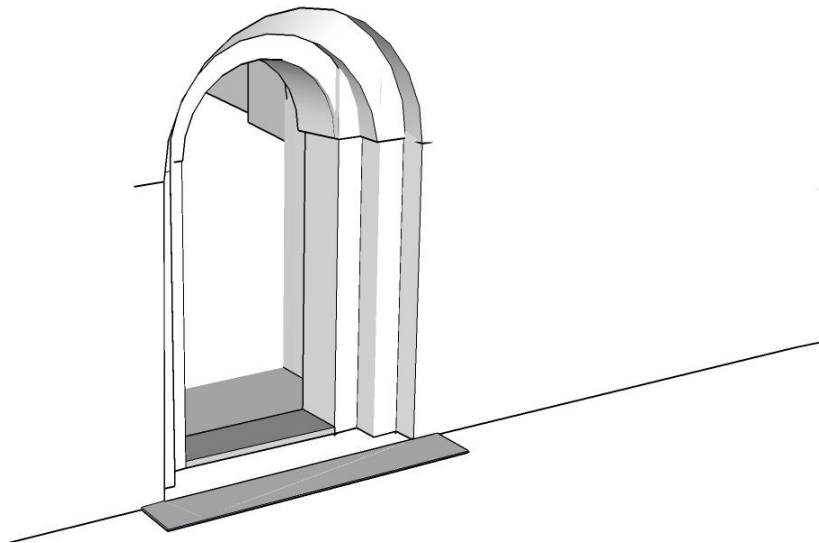
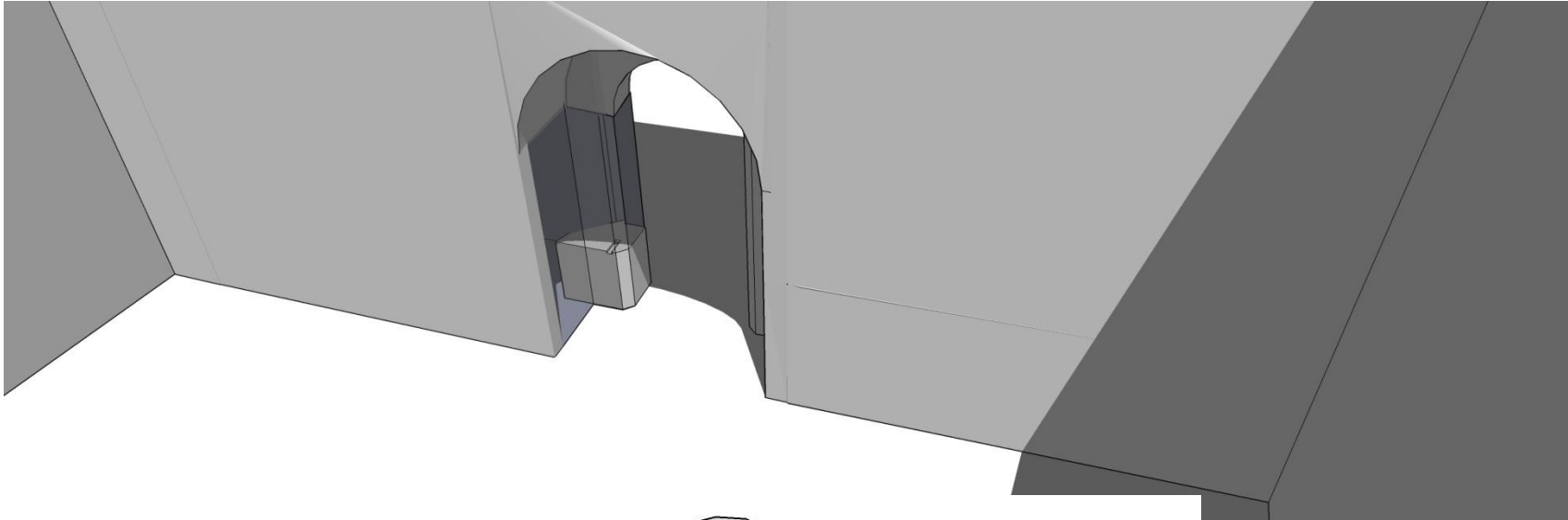

Vedlegg 2.13 - Innfatningsstein av orthoquartzit. Ligger løst sør for søndre tverrskip. Steinen har trolig tilhørt vestportalen i den eldste steinkirken. Foto: Petter Snekkestad, 2012.

Vedlegg 2.13b - Innfatningssteinens mål og mulige plassering i den første steinkirken. Merk at steinen har en slisse til et mulig dørbeslag. Tegningen nederst viser hvordan portalåpningen forholder seg til en tenkt midtakse, med bredde på omtrent 1,25 meter.

Vedlegg 2.13c - Rekonstruksjonsforslag; den romanske vestportalens grunntrekk. Sett innenfra og utenfra.

Vedlegg 2.14 - Utsnitt av bevart teglmurverk i søndre tverrskips indre nordvegg. Partiet er spesielt da det stedvis har bevart original puss og original mørtel helt ut i murlivet. Det gråfargede bindemiddelet er derimot nyere KC-mørtel. Foto: Petter Snekkestad, 2011.

Vedlegg 2.15 - Teglstein med rester etter mørtel fra middelalderen. Fra mur like øst for teglportalen. Foto: Petter Snekkestad, 2011.

Vedlegg 2.16 - Det romanske murverket i indre nordvegg i Mariakirkens skip. Rapporten viser at murpartiet øst for lisenen og fram til portalen har beholdt opprinnelig karakter og ble ikke ommurt på 1960-tallet slik tilfelle var med store deler av muren vestover. Partiet vest for lisenen er således *ryddigere*, men mindre autentisk. I forgrunnen hviler en helle eller flat gravstein over en steinhaug. Foto: Petter Snekkestad, 2011.

Vedlegg 2.17 - Ruinen i vinterdrakt sett fra Operaen. Foto: Petter Snekkestad, 2012.

Vedlegg 2.18. Vannspeilet skiller Middelhalderparken og de nye boligkompleksene som reises ute på Sørenga og i Bjørvika. Foto: Petter Snekkestad, 2012.

